

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ ԱՐԱՐԱՏԻ 1896 Թ. ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ.

ԽՈՍՐՈՎ

Գ Ա Ն Ձ Ա Կ Ե Յ Ի

Խոսրով Գանձակեցու վկայութեան պատմութիւնը ունէինք մենք Յայրմաւուրբում* առանց տարեթուի, Եւգերեանն իւր ընդարձակ Սրբոց—Վարքում (Հատոր 12-դ) համառոտում է այս նահատակի պատմութիւնը, առնելով Յայրմաւուրբից, Ձգիտեմ որտեղից է Եւգերեանի մէջ բերած այս վկայի նահատակութեան սխալ թուականը՝ «յամի 1399—ՊԻԸ», նահատակութեան ճիշտ թիւը շատ աւելի կանուխ է, Հայոց ՌԺԶ—1167 Փրկչ։

Մեր հրատարակած այս վկայարանութիւնը ժամանակակից գործ է և նոյն 12-դ դարի ձեռագրից, Եւդ ձեռագիրը մեր մատենադարանի № 939:6 ձառնարկն է, որի մասին ընդարձակ գրելու արդէն առիթ ենք ունեցել (տես մեր «Ազատական գեղարվեստի Եւգիւրներին» յօդուածը, Արարատ, 1896, սեպտ.), ձառնարկի գրութեան թուականը, ինչպէս կարծում ենք ապացուցած լինել, է ՌԸ—ՌԸԶ [=1187], ուրեմն հազիւ քսան տարի նահատակութիւնից յետոյ։

Վկայարանութիւնը նահատակութիւնից միայն մի քանի տարով ուշ է գրուած։ Վկայարանութեան հեղինակը, թէև ոչ ականատես նահատակութեանը, սակայն ականատես է սրբի նշխարների տեղափոխութեանը. «իսկ զինի անցելոց երկուց ամաց փոխեցաւ ի մատուռն ի նոյն տեղոյ գերեզմանացն, եւ ի փոխել նորա ականատես եղաք, զի ոչ էր այրեալ կապանք ձեռացն և ոչ մալ մի ի զլիսոյն ծախեալ»։

Վկայարանութիւնից յետոյ գնում ենք միևնոյն ձեռագրից Մխիթար Գոշի ներբողեանը, զըժբաղդաբար թերատ և պատառոտուն, ներբողի պատմական մասը առնուած է վկայարանութիւնից և մեզ թուում է հաւանական, որ վկայարանութեան հեղինակն էլ նոյն ինքն Մխիթար Գոշն է, որն և հաւանականաբար առաջին անգամ կարգեց կատարել Խոսրով Գանձակեցու տօնախմբութիւնը, ինչպէս այդ երևում է ներբողեանի ակնարկներից, Հատհին ժամանակներից սովորութիւն էր, որ վկաների յիշատակի օրը կարդացուած էր նրանց նահատակութեան պատմութիւնը և ապա ներբողեան կամ գրուատ։ Սովորաբար թէ ներբողեանի և թէ վկայարանութեան հեղինակը միևնոյն անձն էր լինում. բաւականանաք իրրև օրինակ յիշելով Խորենացու անուամբ մեզ հասած Հռիփսիմեանց Պատմութիւնը և նոյն կոյսերի ներբողեանը։

ձառնարկի համակ գրչին՝ Մխիթարին՝ պէտք է վերագրել տեղ տեղ պատահող լեզուի անհարթութիւնները և ոչ թէ հեղինակին՝ Մխիթար Գոշին։

Մի հատուած ներբողեանում կարօտ է բացատրութեան, Գոշը բառախաղով Մահմետին անուանում է Հետ մահու, այն է՝ ձանապարհ կամ շաւիղ մահու. Մահմետ—մահու հետ. Այս միտքով պէտք է հասկանալ, իմ կարծիքով, ներբողեանի ասացուածը. «և [ոչ] հաւանիմ մոլար ձեր օրինացդ և զհետ գամ հետին մահու, զի այդ է անուն մոլորեցուցչին ձերոյ»։

Մեր ազգի պատմութիւնը, ահա 1200 տարի է, մի անընդհատ կռիւ է, մի արիւնոտ և անհաւասար ուժերով պատերազմ մահմետականութեան դէմ։ Այդ կռուում ընկած նահատակները՝ բացի սրբեր լինելուց Բրիտտոսի եկեղեցում՝ մեր պատմութեան ամենափառաւոր հերոսներն են։

Մի ռաժիկ գիւղացի տղայ, առանց առուտուրի մտնելու իւր խղճմանքի հետ, առանց հրապարուելու զանազան խոստումներից, յանձն է առնում մահ, հաստատ մնալով իւր համոզմանը, Ահա մարդկային գործերից ամենից բարձրը, ամենից վեհը...

Գանձակ քաղաքում, նրա եկեղեցիներում և նրա շրջակայքում, երևի պահուած կըլինի այս նահատակի յիշատակն ու անունը, Մեր հրատարակութեան նպատակն է, բացի մատենագրական—պատմական խուզարկութիւնից, նորոգել այդ յիշատակը։

Գալուստ Տ. Մկրտչեան

25 դեկտ. 1896.

Վ Կ Ա Յ Ո Ւ Թ Ի Ն Ն

ՍՐԲՈՅՆ ԽՈՍՏՐՈՎՈՒ

ՄԵԾ ԵՒ ՓԱՌԱԻՈՐԵԱԼ [ՎԿԱՅԻՆ]

ՈՐ ԿՈԶԻ ՆՈՐ ՆԱՀԱՅԱԿ

ՈՐ ՎԿԱՅԵԱՅ ՅԱԶԵԱՐԶՆ ԱՂՈՒԱՆԻՑ Ի ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔՆ

ՈՐ ԿՈԶԻ ԳԱՆՁԱԿ

[2. էջ 479b]

Ի ժամանակս բռնակալութեան [Ծ]ղեմացոց, յորում վաղ ուրեմն բարձեալ էր թագաւորութիւնն Հայոց իսպառնպուռ, և անտերունդ* շրջէին ֆնացորդք իշխանաց, որ ընդ բնաւ աշխարհս վարատեալ էր, ոչ հնա-

* իմ ձեռքում եղած Յայրմաւուրբը գնում է յուլիսի 5-ին, Ազգերեանը յուլիսի 2-ին։

* 2. Անգերեանց.

զանդելով միմեանց, մանաւանդ այնքիկ, որ բնակեալ էին յամուրս աշխարհին Արցախայ, աւազակարար կելով ի լերինս և ի զերծ տեղիս, և յանցս ճանապարհաց նստելով՝ առնուն կապուտ կողպուտ յամենայն ազգաց, յորս յաղթե(ա)լն կարէին: Եւ նեղութիւն ոչ սակաւ հասուցանէին քրիստոնէից, հարկս խնդրելով: Զոր ի դէպ է այժմ՝ և մեզ ասել: Ոչ գոյ ի ժամանակի յայսմիկ իշխան և առաջնորդ որ հովուէ: և այլն:

Չայնակցէ մարգարէն ողորոս: Առնից առնէր որ զգլուխս իմ իշտեմարանս ջուրց և զաչս իմ աղբիւր արտասուաց, զի նստե(ա)լ լայի ի տուէ և ի զիշերի զթշու(առու)թիւն ազգիս մերում և զցրուեալն ընդ ամենայն ազգս վաճառակուր լեալ: Եւ ոչ կացեալք ի կայի,* այլ ըստ նմանութեան ալեաց ի մրրկաց ծովու յուզեալք, և ոչ հասեալք ի նաւահանգիստ: Զանգի ինքեանք զայն ասորժեցին վասն առաւել նենգաժեռութեանն և կրթիլ պիղծ բարուց իւրեանց, որք լաւ համարէին ի սորկութեան կալ ամենայն ազգաց, քան թէ հնազանդել միմեանց և կեալ յազատութեան: Վասն այսորիկ նեղեցան և տառապեցան յանաւրէն և յամարիշտ ազգաց, յորդուց Զատուրոյ և իսմայէլի, և յԵղեմացուց: Որոց առաւել ծանր էր քան զերկաթ լուծ անոյ նոցա ի վերայ քրիստովնէից, մանաւանդ յաշխարհին Պոնտացուց, որ վասն առաւել հարկապահանջութեանն վաճառէին զորդիս իւրեանց և տային ի զինս փրկանաց անձանց: Եւ բազում էր ամպրոպ խռովութեան ամենայն ուստեք յամենայն տեղիս: Զանգի զատուածաշէն եկեղեցիս, որ փոխանակ դրախտին տուան,** մեզ տապալէին, զվանորայս ի հիմանց քակէին, զմատրունս վկայիցն անասնոց տեղի պատրաստէին: Զպատուական արս անարգէին, և իմաստունքն յոչինչ համարեալ լինէին: Եւ բազումք ի քրիստովնէից թուրանային ի հաւատոց ըստ յառաջագոյն գուշակելոյն Պաւղոսի, եթէ ի ժամանակս յետինս քաղտեսցին մարդիկ ի հաւատոց, և հայեացին յայս(ս) մոլորութեան:*** ա՛՛

և թաղաւորն Վրաց, որ էր սահմանակից տանն Աղուանից, կամեցաւ անրնակ առնել զաշխարհն ի մարդոյ և յանասնոյ, [480a] մանաւանդ զերբրի և զարգաւանդ* երկիրն Ռաթիացուց յաւեր զարձուցանէր: Եւ այս լինէր վասն ծովացեալ մեղաց մերոց, որք ոչ վարեցաք ըստ իրաւանց և ըստ արդարութեան: Զանգի հայրապետք արծաթով առնէին ձեռնադրութիւն, նոյնպէս քահանայապետք և քահանայք: Որպէս ասաց Ծաայի՝ քահանայն և մարգարէն յիմարեցան: Եւ յայնչափ յանդգնութիւն հասին, մինչ զի և մարդիկ աշխարհական, որ ոչ ունէին զաւծումն քահանայութեան, այլ և կանայք նոցա վերաանուէք լինէին եկեղեցեաց: Եւ ամենայն որ համարձակ գործէր զարիս և ոչ ուստեք երկիւղ, և ոչ յանդիմանութիւն:

Յայսպիսում ժամանակի յանկործակի ծագեաց իրրե զասող մեծապալծաւ նոր վրկայն Զրիստոսի յոստորով: Բայց աւրինակ վկայութեան նորա է՝ այսպիսի: Էր սուրբն յոստորով քրիստովնեայ ի քրիստովնեայ ծնողաց, յաշխարհին Առանայ հուպ ի քաղաքն, որ կոչի Գանձակ: Եւ տակաւին մանուկ գոլով** ուշիմ և հանդարտ կայր զգուշական կենաւք: Իսկ բարխառեացն սատանայի որ մարտեաւ ընդ Արամայ ի ձեռն կնոջն, յարոյց պատերազմ ի վերայ պատանւոյն այսպիսի աւրինակաւ: Այր մի ի փոքունց և յաննշանից պարսիկ, որ բնակեալ էր ի գաւառին Առանայ առ սահմանաւք ժառանգութեան քաղաքին մեծին Գանձակայ, ի գեղի միում Արխանաշէն կոչեցեալ: Կէսքն ի նոցանէ քրիստովնեայք էին, և կէսքն հեթանոսք: Բարեկամք և սիրելիք գոլով միմեանց ըստ մարմնոյ: Եւ ունէր պարսիկն ուստերս և դստերս, այլ յայլմէ ծնեալք ի կնոջն: Իսկ մի յորդ[ւ]ոց նորա ցանկացեալ քեռն իւրում որ ոչ էին համահայր, որ և բռնադատե(ա)լ զաղջիկն*** շնացաւ, և յղանայն երկեաւ յոյժ, մի գուցէ իմացին ծնողքն և սպանցեն:

Բայց զի յառաջագոյն տուիեալ էր նա պատանոյն յոստորովու, զի էր ամենագեղեցիկ

* 2. «ի սահ» կամ «ի կահ» V=Կ. այս տառերը բոլորովին նման:

** 2. տուաւ.

*** 2. եւ հայնսցին յայս մոլորութիւն հմտել. Ա. ծիմ. Դ. 1.

* 2. զարգեանաւ.

** 2. գոլով.

*** 2. բռնադատել.

տեսելամբ, խարտե[ա]հ հերով, կարմիր և սպի-
տակ գունով: Եւ զի էին դրացիք միմեանց և
միշտ տեսանէր ի մտանելն և յեկանել՝ և լի-
նէր յորժամ հանդիպէր մանկանն առանձինն,
բանս պատիրս փաղաքշելով խաւսէր ընդ նմա,
զի թերեւ կարասցէ զդրել զնա: զի մի՛ յայտ-
նեացին դործք նոցա չարութեանն և սպան-
ցին: Եւ զայս առնէր ոչ մի անգամ, այլ բա-
զում անգամ:

Իսկ պատանւոյն սրբասիրի և ողջախոհի,
ոչ խոտորե[ա]լ ամենեին ի բանս ազջկանն,
այլ կայր և հանդիսանայր ընդդէմ չարին,
որպէս Եովսէփն այն ի հնումն կամ ևս վե-
հագոյն ասել: Եթէ ոչ յանդգնութիւն իցէ,
քանզի նա յետ այնր առաքելութեան ընդ
ամուսնութեան արինաւ ք եմուտ և մանկունս
ծնաւ զԾփրեմ և զՄանասէ, այլ սա զայտ-
մու ժամանակին զանցուցեալ արութեամբ,
եմուտ ի սլտադիոնն առնով ըզբ[ը]աբիոնն
յաղթութեան:

Իսկ իբրեւ գիտաց հայր աղջկանն* [480b]
եթէ յղի է գուտարն նորա ի շնութենէ, ի խոշ-
տանգանս** արկանէր զգու[ս]տրն և հարցա-
նէր: Ո՛վ բռնադատեաց զքեզ ասա ինձ: Իսկ
դուստրն սատանայի և հին գէնն, որ ըստ
իւրաքանչիւր ժամանակաց բազում չարեաց
պատճառ եղև մարդկան ազգի, զրպարտեաց
զմանուկն յոստորով, կարծելով եթէ այնու
պատճառաւ ազատիցի և զկամս ցանկութեանն
լցցէ: զի խոշտանգեալ*** ուրացի և առցէ զնա
ի կնութիւն:

Աս[ս]ն այսորիկ մատնի դատաւորին բա-
րէ յաղթ վկայն Բրիստոսի յոստորով: Եւ հրա-
մայեաց արկանել զնա ի բանդ, և կացեալ
ի բանդին ամսաւրեայ աւուրս սակաւապէ-
տութեամբ, անսուաղ անցուցանելով և աւրհ-
նելով զաստուած:

Եւ հրաման դատաւորն զկնի աւուրցն
այնոցիկ հանել զնա ի բանդէն: Եւ եկեալ
ծնաւդք սրբոյն առաջի արկանէին զալիս,
զծերութիւն, զհոգեխառն սնունդն, որով զնա
սնուցին:

Եւ մայրն ասէ. Ողորմեա՛ թշուառացեալ

* 2. աղջկանն.

** 2. խոշտանկանս

*** 2. խոշտանկեալ.

մուրս և մի՛ մատնիր ի ձեռս արիւնարբու
գազանացն: Ծոյնպէս և հայրն աղիողորմ՝ ար-
տասուաւք և հառաչանաւք ասէր. Եանձն
առ որդեակ առաջի տտնին, և միայն զեր-
ծիր ի տանջանացդ և ի մահուանէդ: Եւ տար-
ցուք զքեզ յաշխարհն Վրաց, և անդ համար-
ձակութեամբ պաշտեա զՔրիստոս:

Իսկ նորա ի բաց դարձուցեալ զերեսն՝ ոչ
ընդունէր զասացեալսն ի նոցանէն: Եւ իբրեւ
գիտացին զհաստատուն և զանյողողդելի մի-
տըս մանկանն, ի բաց գնացին լալով: Եւ
զայս լուեալ դատաւորն ասէ. Երեւցուք սմա
սակաւ աւուրս, զի թերեւ խրատեալ եկեացէ
յուզղութիւն: Եւ դարձեալ հրամայեաց ար-
կանել ի բանդ, և խորհէր թէ զինչ արասցէ
սրբոյն: Եւ կացեալ ի բանդին այլ ևս աւու-
րըս ութ՝ ոչ եկեր և ոչ արբ յաւուրսն յայ-
նոսիկ: Եւ ի կատարել աւուրցն այնոցիկ հրա-
ման ետ և ածին առաջի դատաւորին:

Եւստել սկսաւ դատաւորն և ասէ. յոստ-
որով մի՛ մոլորիր տարապարտուց: Դարձիր և
հաւանեա և տաց քեզ ոսկի բազում և զաղ-
ջիկն զայն ի կնութիւն և այլ ևս մեծութիւն:
Ապա թէ ոչ կամիցիս լսել ինձ՝ բազում և
անհնարին տանջանաւք չարչարեցից զքեզ:

Սուրբն ասէ. Պարգեք քո ընդ քեզ լիցի
ի կորուստ. ես Բրիստոսի հաւանեալ եմ ի-
մում թագաւորին, որ արար զերկինս և զեր-
կիր, զծով և զամենայն որ ի նոսա:

Դատաւորն ասէ. յմնայեա ի մանկութիւնդ
քո և արա զոր ասեմ քեզ. լեր ընդ մեզ և
որդի իմ կուեսցիս, և կեաց. ապա թէ ոչ
սպականեմ զգեղ քո վայելուչ:

Սուրբն յոստորով ասէ. Ասացի քեզ և
դարձեալ ասեմ, եթէ ոչ եմ լսելոց ձերոց
յաւդապատիր խաբէութեանցդ. զի թէ վաղ
և թէ անագան, սակայն մեռանելոց եմ:

Դատաւորն ասէ. Հրով այրեցից զքեզ,
եթէ ոչ դարձցիս յայգպիսի յամառութեանց:
[481a] յոստ[ը]ով ասէ. Ո՛չ կարես այնպիսի
հուր պատրաստել, զոր Բրիստոս պատրաս-
տեալ է մեղաւորաց և այնոցիկ, որ իրիւ զձեզդ
իցեն ամբարիշտք:

Դատաւորն ասէ. Գոնեա հաւանեա՛ Մահ-
մետի, որ զայս աշխարհս ետ մեզ և անդ
զդրախտն:

Սուրբն ասէ. Զկենդանին ուրանալ տաս ինձ և մահկանացունց երկիր պազանել, որ ինքեանք մոլորեցան և զձեզ մոլորեցուցին յուզիղ ծանապարհէն:

Եւ բարկացեալ դատաւորն հրամայեաց երկուց զինուորաց կապել զերանելին ձեռս յետ և զնել անուր երկաթի ի պարանոց նորա և շրջեցուցանել ընդ քաղաքն ի տեսիլ ռամկին: Եւ բազումք ի հեթանոսաց զարմանային ընդ համարձակութիւն և ընդ անփոփոխելի միտս սրբոյն և թէ որպէս անոտի յուսով մեռանի:

Զկնի այսորիկ եհատ ի վերայ նորա դատաւորն վճիռ. զի քարկոծ լիցի. զիտացեալ զհաստատուն միտս նորա:

Եւ առեալ զնա ամբոխին՝ հանին արտաքոյ քաղաքին ընդ կողմն հիւս[ի]ւսոյ ի տեղի մի քարուտ առ եղբր գետոյն ցամաքելոյ: Այլ և քրիստոմկեայք, որ էին ի քաղաքին, ելեւելս առնէին զմիմեամբք թաղնաբար, զի տեսանէն զնահատակութիւն սրբոյ վկային:

Եւ իբրեւածին զերանելին ի տեղին՝ ուր հանդերձեալն էր կատարիլ խառեւ սկսան զարձեալ ըստ հրամանի դատաւորին և ասեն ցուրբն. Մի՛ յամառի իբրեւ զմանուկ, այլ լուր մեզ և արա զկամս դատաւորին և մեք աղաչեմք զի ներեցե՛ք քեզ. միայն հաւանեա զենիս մերում և թողցե՛ք եզ զամենայն անարգանս, զոր յաճախեցեր առաջի նորա:

Ասէ սուրբն. Ո՛ւմ արդեաւք տայք ինձ երկիր պազանել, կախարդի՛ն և մոլորականի՛ն և մեռեալ շանն:

Եւ միմեալ իբրեւ զգազանս վայրենիս և կրճտեալ զատամունս իւրեանց ի վերայ նորա՝ զան հարկանէին զնա յանխնայ. Եւ կապեալ զնա ընդ ծառոյ միոյ թթենոյ—բայց յառաջ քան զկապելն ծուռը կրկնեալ կայր յաղաւթըս և ասէր. Զքեզ քրիստոս փառաւորեմ հանդերձ հարր և ամենասուրբ Հոգ[ւ]ովդ— և բարբառոսացն զրգոեալ զմիմեանս՝ քաւածիգ լինէին ի սուրբն և կայր երանելին իբրեւ զգառն ի մէջ գայլոց: Ոչ ոք էր որ ուղորմէր, և ոչ ոք, որ ի թիկունս հասանէր, այլ ամենեքեան յեկացն և ի բնակացն Պարսից, իբրեւ շունք կատաղեալք, թափէին ի նա զնոսս յանդիմանութեան:

Եւ ի թանձրութենէ քարանցն, որ իբրեւ զտեղատարափս զեղուն ի վերայ սրբոյն ջախջախեալ առհասարակ ոսկերքն և յաւղքն քակտեալ ի միմեանց, և պատառ պատառ մարմինքն յերկիր անկանէին: Եւ սուրբն աւանդեաց զոգին ի փառս Աստուծոյ, ըստ գրեցելուսն. Ոգիք արդարոց ի ձեռին աստուծոյ են:

[481b] Եւ ապա յետ այսորիկ հրաման ետ բռնաւորն և եգին առասան ի պարանոց երանելոյն և [ետ] քարշել ընդ հրապարակս արտաքոյ քաղաքին փողոցացն քրիստոմկեից, իբրեւ յաղթութիւն մեծ զիրսն համարելով:

Իսկ զկնի այսորիկ եմուտ սատանայ ի սիրտ բռնաւորացն, զի հրով այրեցեն զմարմինս երանելոյն, և ընկեցեալ ի հուրն ոչ այրեցաւ: Եւ ի գիշերին յայնմիկ եկեալ ծնողք սրբոյն բարձին զնշխարս վկային և եգին ի հասարակաց զերեզմանս քրիստոմկեից զեղջրն, անգիտանալով զարժանիս վկային միանգամայն և զարհուրելով ի բռնաւորացն:

Իսկ զկնի անցելոց երկուց ամաց փոխեցաւ ի մատուռն ի նոյն տեղ[ւ]ոջ զերեզմանացն:

Եւ ի փոխել նորա ականատես եղաք, զի ոչ էր այրեալ կապանք ձեռացն, և ոչ մազ մի ի զլիւոյն ծախեալ: Որ և նշխարք վկային յերկաքանչիւր տեղիսն առնէր բժշկութիւնս բազումս ի փառս աստուծոյ. վասն զի զփառաւորիչս իւր փառաւորէ աստուած աստ և ի հանդերձելուսն:

Բայց եկեցուք և ի տեսիլ սքանչելի* լուսոյն, որ երեւցաւ ի վերայ նշխարաց սրբոյ վկային, երեւեալ ոչ հաւատացելոց միայն, այլ և անհաւատիցն: Ոչ միանգամայն և երկիցքս: Եւ է աւրինակ առաջնոյն այսպիսի:

Սովոր իսկ էին պարսիկ[ք] զեղջն յաւուրս պահոց իւրեանց բերել աղաւթակոյ, զի ի գիշերի ձայնիւ զարթուցէ զնոսս յաղաւթս, նմանապէս և ի տուրնջեան ժողովիցէ:

Եւ եկեալ մշակն անաւրէնութեան, գային արաբացի, ի գիւղն ուր էր հանգստարան սրբոյն Խոստ[ր]ովու, և յարուցեալ ի գիշերի միում կամեցեալ զուրացութեան բարբառն

հնչեցուցանել առ նոսաւ ելանէ ի տեղի մի բարձրաւանդակ և տեսանէ նշան սքանչելի ի վերայ գերեզմանի սուրբ վկային, լոյս սաստիկ որ առաւել զանցանէր զլուսաւորութեամբ արեգականն: Եւ յահէն ըմբռնեալ ոչ կարէր ամենեւին խաւսել, այլ անկեալ դնէր կիսամեռ մինչև ցառաւաւտն: Եւ ի վաղիւն եկեալ գտին զնա զի կայր անշունչ իբրև զմեռեալ: Ապա հարցանէին զնա պարսկաստան[ե]այքն, եթէ ի գիշերիս յայտնի ընդէր ոչ յարեար և զմեզ յարուցեր, զի վասն այնորիկ կոչեցաք զքեզ, զի աղաթս արասցես և զմեզ յորդորեցես:

Իսկ նա հազիւ ուրեմն ուշաբերեալ, ** կաց պատմեաց զտեսիլ գիշերոյն և նոքա յոյժ զարմացան, և երթեալ պատմեցին դատաւորին: Եւ դատաւորն սաստեալ ի վերայ նոցա, զի մի՛ յայտնեցեն զսքանչելի տեսիլն մեծ, զոր տեսին: Եւ առաքէր զմի ոմն ի ծառայից իւրոց զանխլարար պատուէր տուեալ, զի մի՛ ոք գիտացէ: Եւ եկեալ ծառայն ըստ հրամանի դատաւորին հսկէր զգիշերն ամենայն, և տեսանէ ի մէջ գիշերի լոյս համապայծառ ի վերուստ փայլեալ ի վերայ հանգստարանի սըրբոյն: Եւ յահի եղեալ և ի դողման՝ ոչ զաւրէր նայել ընդ ճառագ[482a]այթս լուսոյն, որ երևեցաւ: Եւ ի վաղիւն ահիւ և դողութեամբ երթեալ ի քաղաքն պատմեաց զտեսիլն մեծասքանչ և զարմանալի: ** Իսկ պիղծ և անաւրէն դատաւորն զլանալ կամեցաւ զսքանչելի մեծութիւնն, զոր լուաւ ի ծառայէն, նոյնպէս և զառաջինն՝ զոր ի բազմաց լուաւ:

Յետ այսորիկ ոմանք յանհաւատից ըստ պատահման հատին զծառն, յորում կապեցաւ սուրբ վկայն, զի այրեցեն: Եւ տեսեալ քահանայի միոյ՝ ետ փոխանակ փայտ յայրեւ և առ և զկարծիս առեալ ոչ տային: Եւ պատճառաւ հաւանեցուցանէր, և ուրախ ևս լինէր, զի և յառաջ իսկ կամէր և ոչ իշխէր, և այս ի տեսունէ պատահէր: Եւ տարեալ եղ ի գաւիթս եկեղեցւոյն, և բազում բժշկութիւն առնէր կեղև նորին յառաջ և զինի հատանելոյն: Բազումք և յանհաւատիցն առնուին ի բժշկութիւն:

Զինի ինչ աւուրց անցանելոյ՝ տե-

սեալ ի հեռաստանէ հաւատացեալք լոյս իջեալ ի վերայ գաւթին, և եկեալ պատմէին քահանային: Եւ այլք ի հաւատացելոց տեսիլս պատմէին, որ մերձ էին յեկեղեցին, եթէ աւեր ի տեսլեան գիշերոյ՝ եթէ Զիս խաչ ձեացուցեալ աւրհնեցէք և անուն զիք սուրբ Ստեփանոս: Եւ լուեալ զայս քահանայն անյապաղ կատարէր: Եւ զկոփուածս փայտին զբաւանդակն առնուին ի բժշկութիւն, որովք ոչ սակաւ բժշկութիւն կատարէր Տէր ի փառս իւր և ի գովութիւն վկային՝ կուրաց և այլոց ախտից:

Իսկ զգրպարտիչ վկային, զկինն պիղծ, դատապարտեաց Տէր աստէն ըստ արժանի իւրոյն գործոյ: Քանզի ծնաւ ծնունդ այլանդակ, խառն ինչ մարդոյ և զազանի, և ի նմին սատակի, որով և ծանուցաւ բազմաց հաւատացելոց և անհաւատից արգարադատութիւն աստուծոյ: Եւ այլքն ևս չարաչար կրեցին անցս ազգատոհմ՝ նորուն կնոջ, ոմանք ի դիւէ լըկեալք, և այլք բնաւին բարձեալ եղեն մահուամբ, և ոչ մնաց և ոչ ոք յազգատոհմ նորին:

Կատարեցաւ սուրբ վկայն Զրիստոսի յաշխարհին Առանայ, ի մայրաքաղաքին որ կոչի Գանձակ, ի թուականին ՌԺԶ. յամենանն արաց, յերբորդ աւուր, ի զուլս յիսնեբեկի պահոց Արգաւառին. ի թագաւորութեանն յունաց Կեռ Մանուիլի, և յիշխանութեանն հայոց Թորոսի, որ էր պատուեալ կեսարոսական պատուով ի թագաւորէն յունաց, և ի վրաց՝ Գեորգե[այ] և յիշխանապետութեանն Հասանայ որդոյ Ախթիանի զայրմանն յաշխնոյ: * Ի հայրապետութեան տեսան Գրիգորիսի և Ներսիսի հարազատ եղբարց Հայոց Մեծաց: ** Եւ տանն Աղուանից տեսան Ստեփանոսի, և տէր Յոհանիսի եպիսկոպոսի քաղաքին Գանձակայ:

Եւ յիշխան[ա]պետութեան Արեւելիցն Ելտիուզին, և ի թագաւորութեանն Եղեմացւոց և Պարսից՝ Ասյանշահի, իսկ ի մեզ թագաւորելոյ Յիսուսի Զրիստոսի տեսան մերոյ, որ[482b]ում վայելէ փառք, իշխանութիւն և պատիւ, այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:

* 2. „խաչելոյ“:

** 2. „հառց մեծաց“ կամ „հառց մեծաց“: Ուր:

Ժան. Մխիթար Գոշի Ներքողեանը տեղի սղութեան պատճառաւ մնաց յաջորդ համարին: ԽՄԲ.

** 2. ուշաբերեալ.

** 2. „զարմանալի“: